

تخلیل مجاری قرعہ

www.ketab.ir

در آثار علامہ رحمۃ اللہ علیہ حلی

محمد حسین دہقانی تفتی

- سرشناسه : دهقانی تفتی، محمدحسین، ۱۳۷۳.
- عنوان و نام پدیدآور : تحلیل مجاری قرعه در آثار علامه حلی / محمدحسین دهقانی تفتی.
- مشخصات نشر : قم، انتشارات اهل علم، ۱۴۰۳.
- مشخصات ظاهری : ۱۴۴ ص.
- شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۸۷۶۴۳-۰-۶
- وضعیت فهرست‌نویسی : فیبا.
- یادداشت : کتابنامه: ص ۱۳۵-۱۴۴؛ همچنین به صورت زیرنویس.
- موضوع : علوم اسلامی
- اصول فقه
- فقه
- رده‌بندی کنگره : BP۱۶۹/۵۲
- رده‌بندی دیوبندی : ۲۹۷/۳۲۴
- شماره کتابشناسی ملی : ۹۹۱۶۶۰۳
- اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیبا

تحلیل مجاری قرعه در آثار علامه حلی

تألیف: محمدحسین دهقانی تفتی

ناشر: انتشارات اهل علم

چاپ اول: پاییز ۱۴۰۳

شمارگان: ۵۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۸۷۶۴۳-۰-۶

قیمت: ۱۰۰ هزار تومان

◊ کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است ◊

نشانی: فروشگاه: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه ۱، پلاک ۱۲۲، کتاب فروشی فدک

فهرست

۱۳	دیباچه
۱۵	پیشگفتار
فصل اول: مفاهیم و کلیات	
۲۱	گفتار اول: مفاهیم
۲۱	قرعه
۲۵	استخاره
۲۸	قمار
۳۱	گفتار دوم: کلیات
۳۱	شخصیت علمی علامه حلی
۳۲	جایگاه قرعه در شریعت
۳۳	شرایط اجرای قاعده قرعه
۳۳	اختصاص اجرای قرعه توسط امام علیه السلام
۳۴	تفویض امر به خداوند
۳۴	قول اول: وجوب تفویض قرعه به خداوند

- ۳۵ قول دوم: عدم وجوب تفویض
- ۳۵ قابل تراضی بودن موضوع اقرار
- ۳۶ اجرا شدن قرعه در موضوعات
- ۳۶ اجرا شدن قاعده قرعه در شبهات غیر محصوره
- ۳۷ معین بودن موضوع قرعه
- ۳۷ خواندن دعا در اجرای قرعه
- ۳۸ قول اول: عدم وجوب قرائت دعا در اجرای قرعه
- ۳۹ قول دوم: وجوب قرائت دعا در اجرای قرعه
- ۴۰ اجرای قرعه توسط یک مقام رسمی
- ۴۱ ممکن نبودن انتخاب اصلح
- ۴۱ حاضر شدن جمعیتی از مسلمانان در حال اجرای قرعه
- ۴۱ بررسی قاعده فقهی یا اصولی بودن قرعه
- ۴۳ اقسام قاعده قرعه
- ۴۳ قرعه اعلامی
- ۴۳ قرعه تأسیسی

فصل دوم: اجرای قاعده قرعه در شبهات حکمیه و موضوعیه از منظر علامه حلی

- ۴۷ گفتار اول: در شبهات حکمیه
- ۴۸ گفتار دوم: در شبهات موضوعیه
- ۵۰ وصیت مولای مریض (در بیماری منجر به مرگ) برای آزادی بنده
- ۵۵ مسافرت مرد دارای چند همسر
- ۵۷ اختلاف دو نفر بر سر طفل

۵۹	تقسیم اموال
۶۱	وطی انسان با حیوان
۶۱	اختلاف دو نفر در اذان گفتن
۶۲	خواننده نماز میت
۶۳	اختلاف دو نفر در دفن
۶۳	تقسیم اجزای صید بر غانمین
۶۴	اختلاف در ملقوطة «گم شده»
۶۸	نهرها و چشمه‌های کوچک بدون صاحب
۶۹	مکان نماز در مسجد
۷۰	مشتبّه شدن بندگان خریداری شده
۷۰	مشتبّه شدن اموال در وصیت
۷۱	جهل به همسر
۷۳	نذر آزاد کردن فرزند اول
۷۳	فرزند به دنیا آمده از وطی شبهه کنیز
۷۴	ادعای چند نفر در حکم قاضی
۷۹	نزاع وراثت در دینه مقتول
۸۰	نزاع در تقسیم معادن
۸۰	تعیین اولین نفر برای رکوب بر حیوان کرایه‌ای

فصل سوم: بررسی مستندات فقهی مجاری قاعده قرعه از منظر علامه حلی

۸۳	گفتار اول: مستندات قرآنی مجاری قاعده قرعه
۸۴	آیه اول

- آیه دوم ۸۷
- روایت اول ۹۲
- روایت دوم ۹۲
- روایت سوم ۹۴
- اشکال اول ۹۴
- اشکال دوم ۹۶
- اشکال سوم ۹۷
- گفتار دوم: مستندات روانی مجاری قاعده قرعه ۹۸
- دسته اول: روایات عام ۹۹
- روایت محمد بن حکیم ۹۹
- مرسله عاصم بن حماد ۱۰۰
- روایت جمیل از زراره ۱۰۱
- روایت ابراهیم عمر ۱۰۳
- مسند ثعلبه ۱۰۳
- روایت منصور بن حازم ۱۰۴
- روایت دعانم الاسلام ۱۰۵
- روایت عبدالرحیم ۱۰۶
- روایت ابویصیر ۱۰۶
- روایت عباس بن هلال ۱۰۸
- دسته دوم: روایات خاص ۱۰۹
- شهادت شهود ۱۰۹
- وصیت کردن موصی برای آزادی بعضی از ممالک ۱۱۳

- ۱۱۴ نذر کردن نسبت به آزاد شدن بعضی از ممالیک
- ۱۱۵ مشبه شدن فرزند بین حرّ و عبد
- ۱۱۶ ارث خنثای مشکل
- ۱۱۷ مواجهه کردن دو شخص با زنی در یک طهر
- ۱۱۹ برای مشخص نمودن شخص سخن چین
- ۱۲۰ مشبه شدن گوسفند موطونه و غیر موطونه
- ۱۲۲ طریقه اجرای قرعه
- ۱۲۳ عمل کردن پیامبر اسلام ﷺ به قرعه
- ۱۲۴ گفتار سوم: مستندات عقلی مجاری قاعده قرعه
- ۱۲۶ گفتار چهارم: مستندات لئی مجاری قاعده قرعه
- ۱۳۱ خاتمه و نتیجه گیری
- ۱۳۵ کتابنامه

دیباچه

قاعده قرعه از جمله قواعدی است که در زمان جاهلیت و قبل از ظهور اسلام، مورد استفاده عامه مردم، در جهت رفع مشکلات و درگیری‌ها بوده است. این قاعده بعد از پیدایش دین مقدس اسلام نیز مورد توجه شریعت بوده و ادله‌ای از جانب شارع بر تأیید و جواز اجرا شدن آن در برخی از ابواب فقهی، به دست ما رسیده است. یکی از فروعاتی که در مورد این قاعده، بین فقها مورد بحث قرار گرفته، مجاری این قاعده است، که در این مورد، اختلاف نظر وجود دارد. این کتاب، در ضمن ترسیم پیشینه تاریخی و جایگاه قاعده قرعه در مثل و جوامع گذشته؛ و دفاع از مبانی والای فقه شیعه و تجلی کارآمدی‌های آن، با هدف تعیین راهی مطمئن برای رفع منازعات اجتماعی است. قاعده قرعه امروزه از جمله قواعد پر کاربردی است که در محاکم قضایی توسط قضات مورد استفاده قرار می‌گیرد. پژوهش پیش رو درصدد بیان مجاری قاعده قرعه از نگاه علامه حلی رحمته الله علیه - به جهت جایگاه ویژه و نوآوری‌های فقهی ایشان - است، که از منظر وی از بین تمام موارد، قاعده قرعه صرفاً در شبهات موضوعیه مقرون به علم اجمالی جاری است که قابل احتیاط باشد لکن مانعی وجود دارد و با اجرای احتیاط، ضرر زیادی ایجاد شود. کتاب در سه فصل تنظیم شده است؛ فصل اول به تعریف مفاهیم قرعه، استخاره و قمار و کلیات بحث اختصاص یافته است. فصل دوم به بررسی

کتب علامه حلی و استخراج مجاری قرعه در اندیشه ایشان پرداخته است. فصل سوم نیز مستندات جواز حکم قرعه و مجاری آن با ادله اربعه مورد بررسی قرار گرفته است. منابع مورد استفاده در این کتاب عمدتاً از کتاب‌های لغوی، رجالی، تفسیری، روایی و فقهی امامیه بوده است.

پیشگفتار

یکی از روش‌هایی که مکلف در مواقع نیاز به آن‌ها رجوع می‌کند و از فرمول‌های کلی به شمار می‌رود قواعد فقهی هستند. هر چند در مورد قواعد فقهی کارهایی و زحماتی صورت گرفته و علما کتبی نوشته‌اند، اما در برخی از این قواعد هنوز جای کار وجود دارد. یکی از قواعدی که نیاز است تا به طور ویژه به آن پرداخته شود قاعده قرعه است. بانوجه اینکه فقه به عنوان باارزترین و مهم‌ترین علم در اسلام و مذهب امامیه به شمار می‌رود و اکثر موارد آن دارای حکمی واضح و مورد اتفاق نظر هست لکن در این میان برخی موارد نیز وجود دارند که حکمشان مجهول است. به عبارتی بهتر: مکلف در تشخیص موضوع یا حکمی دچار شک و سردرگمی می‌شود، برای نجات از مخمصه راه‌هایی وجود دارد و همین جاست که مکلف به سراغ اصول عملیه می‌رود و مشکل خود را حل می‌کند.

اما در بعضی از موارد حتی اصول عملیه نیز از تعیین تکلیف او عاجز هستند، در این جا برای مکلف راه‌حل دیگری به نام قاعده قرعه وجود دارد، در این موارد عقل انسان به بن‌بست می‌رسد و لذا کار خودش را به خداوند متعال واگذار می‌کند تا از این حالت سرگردانی بیرون بیاید؛ چنان‌که پیامبر خدا فرمود: «لیس من قوم تنازعوا ثم فوضوا أمرهم إلى الله إلا خرج سهم

المحقق^۱ هر گروهی که با یکدیگر نزاع کنند سپس امر خود را به خدا واگذارند و (قرعه بیندازند) حتماً چنین است که قرعه به نام صاحب حق خواهد بود.

برخی چنین گفته‌اند که اگر این قاعده نباشد هرگز سهم محق به دست نمی‌آید و با توجه به این مطلب که قاعده قرعه در برخی از مسائل فقهی کاربرد دارد ضرورت و اهمیت آن مشخص می‌شود. هرچند در قرآن لفظ قرعه به صراحت نیامده است اما با توجه به روایات متواتری که در این زمینه به دست ما رسیده است، می‌توان گفت که قرعه در شرع مقدس وجود دارد. در مورد مجرای قاعده قرعه باید گفته شود که به صورت عام زمانی است که هیچ‌گونه مرجّحی در بین نباشد و امر مشکل مربوط به موضوعی خارجی باشد و آنچه میان فقهای ما مورد گفتگو است مجاری و حدود جریان این قاعده است که بیشترین بخش از بحث را به خودش اختصاص داده است.

بیان مسأله

یکی از قواعدی که قبل از اسلام مورد استفاده قرار گرفته و بعد از زمان جاهلیت نیز به وسیله شرع مقدس و همچنین بناء عقلاً تأیید گردیده و یکی از راه‌حل‌های رفع نزاع‌ها و درگیری‌ها به شمار می‌رود قاعده قرعه است. ما با بررسی اجمالی ابواب مختلف فقهی متوجه می‌شویم که قرعه در برخی موارد، کلید حلّ امور مشکل و مجهول است تا جایی که فرموده‌اند: «القرعة لكلّ أمر مجهول أو مشکل»^۲ و لذا

۱. وسائل الشیعه، باب أن الشركاء في الجارية إذا وقعوا عليها في طهر واحد حكم بالقرعة في إلحاق الولد

مع رد باقي القيمة، ج ۲۱، ص ۱۷۲، ح ۴.

۲. عوالمی اللثالی العزیزیه فی الاحادیث الدینیة، المسلك الرابع فی أحادیث رواها الشیخ العلامة الفهامة

خاتمة المجتهدین شرف الملة والحق والدين أبي [أبو] عبد الله المقداد بن عبد الله السیوري الأسدي

نعمده الله برضوانه، ج ۲، ص ۱۱۲، ح ۳۰۸.

بحثی که در اینجا آورده شده یکی از کاربردی‌ترین مسائل فقهی است. البته این قاعده از قواعد تأسیسی اسلام نیست بلکه مورد امضای شرع قرار گرفته است.^۱ آنچه مورد بحث و نقاش اصحاب هست مجرا و مصادیق چنین قاعده‌ای است؛ به عنوان مثال برخی چنین معتقدند که آخرین راه نجات از مخمصه اجرای این قاعده است^۲، عده‌ای هم این قاعده را حتی نسبت به برخی اصول عملیه مقدم می‌دانند^۳ که در این میان جا دارد تا در مورد این مسأله، تحقیق و تحلیلی صورت بگیرد.

با در نظر گرفتن سیر فقهی تمامی علمایی که در اعصار گذشته تا زمان حال، نظراتی را ایفاء کرده‌اند موحوم علامه حلی یکی از کسانی است که نقش والایی را به نام خود ثبت کرده است و لذا نوع آوری‌های این فقیه نامدار، سبب ترقی و پیشرفت‌های چشمگیری در مسائل شرعی علمه و نظریات ایشان در اکثر مباحث فقهی زبانزد عام و خاص است. تحقیقی که ما در این جا در صدد بررسی آن هستیم از آثار علمی چنین دانشمند برجسته‌ای است و نظریات ایشان که از بزرگان علما و فقها هستند پژوهش ما را دوچندان مهم و جذاب می‌نماید. ما در این کتاب قصد داریم مجاری قاعده قرعه را از منظر علامه حلی و برگرفته از کتب ایشان بررسی نماییم.

پیشینه

در مورد پیشینه عام بحث باید گفته شود که از آن جایی که قرعه به عنوان یک قاعده

۱. القواعد الفقهیه (فاضل لنکرانی)، ج ۱، ص ۴۲۹.

۲. همان، ج ۱، ص ۴۵۶.

۳. قواعد الفقهیه (بجنوردی)، ج ۱، ص ۷۵.

فقهی است تقریباً در اکثر کتب قواعد فقهی مورد بحث قرار گرفته است. همچنین در کتب فقهی علما که در مورد استنباط مسائل شرعی بحث شده به صورت مختصر مطرح شده است. البته در مورد قاعده قرعه، کتاب‌ها و رساله‌های مختلفی نوشته شده، لکن ابداعات و نوآوری‌های علامه حلی در مورد مجرای این قاعده کمتر صحبت شده و به این مسأله پرداخته‌اند؛ به عنوان مثال کتاب «قاعده قرعه» نوشته حسین کریمی قمی در ضمن سه مقام به طور کلی قاعده قرعه را بحث کرده است لکن، صرفاً چند نمونه از کلام مرحوم علامه حلی را به طور مختصر بیان کرده است، همچنین پایان‌نامه‌هایی مانند «تحلیل فقهی و حقوقی قاعده قرعه» نوشته رمضان گل محمدی، «مطالعه تاریخی و فقهی کاربرد قاعده قرعه» نوشته شهلا زینی‌وند، «قاعده قرعه و موارد کاربرد آن در فقه و حقوق» نوشته الهام ریاحی فارسالی در این زمینه نوشته شده است ولی همان‌گونه که از عناوین آن‌ها مشخص می‌شود بیشتر به موارد خاص پرداخته‌اند و کمتر به اقوال و ادله فقهای سابق پرداخته‌اند، از این رو ما در این کتاب در صدد این هستیم تا این قاعده و موارد جریان قاعده قرعه را بررسی کرده اقوال علامه حلی را تشریح کنیم و به ادله ایشان پردازیم.

اهمیت و ضرورت موضوع

پژوهش پیش رو از چندین جهت دارای اهمیت بوده و ضرورت آن مورد توجه است:

اولاً: این بحث از قواعد فقهی است لذا تعیین مجاری و تحلیل آن بسیار مهم است؛ چرا که فقیه وظیفه دارد تا فهم دقیقی راجع به مجاری احکام شرعی به دست بیاورد و از وظیفه خود آگاه باشد.

ثانیاً: این قاعده فقهی بر خلاف برخی از اصول عملیه که فقط در برخی ابواب خاص جریان دارند، در باب‌های مختلفی از این قاعده استفاده می‌شود که راه‌حل آن مسائل خواهد بود.

ثالثاً: بحث پیش رو از مواردی است که کمتر مورد بررسی قرار گرفته و حتی در رساله‌های عملیه کمتر به آن توجه شده است.

رابعاً: از میان فقهای شیعه، علامه حلی از فقهای صاحب سبک و طراز محسوب می‌شود و دیدگاه وی در این مسئله تاکنون مورد بررسی قرار نگرفته است، از این رو ما در این کتاب به نظریات ایشان خواهیم پرداخت.

محمدحسین دهقانی تفتی

قم - آذرماه ۱۴۰۳